

ГЕОПОЛИТИЧКИ И ГЕОСТРАТЕГИЈСКИ ПОЛОЖАЈ РАШКЕ ОБЛАСТИ

Садржај: Узимајући у обзир површину, природне ресурсе и број становника, Рашка област нема одлике простора од посебне геополитичке и геостратешке важности. Међутим, њен географски, саобраћајни и војногеографски положај, геокултурна детерминисаност, као и специфични етнодемографски процеси, учинили су овај простор веома значајним са геостратешког и геополитичког аспекта. Њена важност је утолико значајнија уколико се има на уму да је то простор подељен између Србије и Црне Горе, оптерећен сложеним, не само интерконфесионалним, него и интраконфесионалним односима и комплексном националном структуром, што га са становишта безбедности чини потенцијално неуралгичним. Рад разматра географске, историјске, политичко-географске, културолошке и демографске процесе релевантне за геополитички и геостратегијски положај Рашке области.

Кључне речи: Рашка област, Србија, геополитички положај, геостратегијски положај.

Abstract: Considering only its surface, natural resources and number of inhabitants Raska region does not have any specific geopolitical and geostrategic importance. However, its geographical position, location and demographic dynamics, that is special trends of demographic structure development, give this space great importance from the geopolitical and geostrategic aspects. Its importance is even more important if you have in mind that space is divided between Serbia and Montenegro, laden with complex, not only inter religious, but intra religious relations and complex national structure, which it from the viewpoint of national security of safety is potentially unsafe. The work discusses the geographical, historical, geopolitical, cultural and demographic processes that are relevant to the geopolitical and geostrategic position of the Raska region.

Key words: Raska region, Serbia, geopolitical position, geostrategic position.

УВОД

Рашка област је сложен и веома значајан простор са историјског, географског, геополитичког, геостратегијског и војног становишта. То је територија која у јединствену целину повезује главне делове српског етничког простора: Србију и Црну Гору, као и Републику Српску са Косовом и Метохијом. Из тих разлога, Рашка област има непроцењив значај, како са војногеографског и демографског, тако и са геополитичког и безбедносног становишта. Иако питање Рашке области, у новије време, представља само једну алку у огромном ланцу геополитичких претензија, оно има свој историјски континуитет. Та историја, почиње средњовековном српском државом, преко Османлијског царства, Аустроуграских претензија за продирање на југоисток, па све до данашњих дана када се на простору Рашке области преплићу различити геополитички интереси. Данас, Рашка област за Србију, има обновљени геополитички, геостратегијски, безбедносни и интеграциони

значај, пре свега у географском и регионално-политичком повезивању српских етничких простора кроз европске институционалне оквире.

ТЕРИТОРИЈА И ИМЕ РАШКЕ ОБЛАСТИ

Територијално одређење Рашке области представља комплексан научни проблем. Неоспорна је историјска чињеница да Рашка област представља средњовековно српско територијално државотворно језгро, из кога се српска држава ширила према околним земљама, које се не може уоквирити у одређену географску, етничку, политичку или другу целину. Из таквог нејединства, у бројним научним радовима сусрећемо се са мноштвом лако прихваћених или политички наметнутих назива као што су: Санџак, Новопазарски Санџак, Рашка регија и други. У свакој од ових студија не постоји јединствен став о територијалном дефинисању овог дела простора, без обзира на то како се он зове. Тако, описујући територију Рашке, различити аутори су је различито територијално одређивали. Рашком облашћу се подразумевала територија са неједнако одређеним границама, од ужег схватања по којима је обухватала само насеља у долини реке Рашке и насеља којима је стално гравитационо привредно и културно-просветно средиште у Новом Пазару (Петровић, П., 1984), па до ширег схватања, по којима се ова област ограничавала на простор између Дурмитора и Сињаевине на западу, Комова и Проклетија на југу, Копаоника до Косовске Митровице на истоку и Моравске Србије на северу (Лутовац, М., 1978).

Поред изнетог, велики број аутора, са становишта политичких одређења, у јавном и научном наступању, Рашку област називају „Санџак“ под чијим појмом најчешће означавају територију која је између 1864. и 1880. године припадала тадашњој административној јединици - *Новопазарском санџаку* (Дашић, М., 1994). Како се овом појму придавао, а и данас придаје, значај географске, етничке и политичке целине, потребно га је ближе дефинисати. Наиме, појам „Санџак“ је представљао основну административно-територијалну јединицу у Османлијском Царству, чија реч на турском значи *застава*. За време вишевековне турске власти на нашим просторима било је 25 таквих санџака, у европском делу 77, а почетком XIX века 290 у целом Османлијском Царству (Терзић, С., 1997). Назив „Санџак“ за административно-управне јединице у Турској укинут је 1921. године, од када не постоји ниједан разуман основ коришћења овог појма у политичком, а посебно не у географском смислу. Посебан допринос у разјашњењу овог појма дао је и француски антропогеограф Гастон Гравје, који у познатој регионално-географској студији „*Новопазарски санџак*“ из 1912. године, наводи: „*Што се тиче самог израза Новопазарски санџак, ово такође административно значење је ушло у текући језик дипломата па чак и географа, престало је да има икакав смисао, јер нема више Санџака Новог Пазара...*“ (Гравје, Г., 1913). Стога, по историчару С.Терзићу, једино прихваћив назив за ову област је *Рашка*, не само из разлога што такав назив представља сегмент укореењен у српској традицији и прошлости, већ и зато што указује на континуитет између српске државности пре и после османске владавине. По њему, за наметање термина „Санџак“, који се све до данас задржао у политичко - географској терминологији одређених геополитичких кругова, најзаслужнији су били Аустроугарска дипломатија, која је уместо историјског назива области „Рашка“, лансирала појам „Санџак“, као и КПЈ (Терзић, С., 1996). Наиме, у току НОР-а руководство КПЈ и Народноослободилачког покрета (НОП) је реafirмисало

појам „Санцак“, који у Краљевини СХС и Југославији није постојао. Најзначајнији догађај у том правцу је било проглашење партизанске аутономне области Санцака 1943. године, која је обухватала територију осам старих срезова: Бјелопољског, Пљеваљског, Прибојског, Милешевског (Пријеполје), Нововарошког, Сјеничког, Дежевског (Нови Пазар) и Штавичког (Тутин). Над овим простором власт је имало Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Санцака (ЗАВНОС), као највише политичко законодавно и извршно тело народне власти у Рашкој области. Међутим, убрзо после ослобођења, марта 1945. године, донета је одлука да се ЗАВНОС распусти и да се срезови: Прибојски, Милешевски, Нововарошки, Сјенички, Дежевски и Штавички припоје Србији, а Пљеваљски и Бјелопољски, Црној Гори. Тиме се територија Рашке области нашла у њеним историјским границама из 1912. године, тако да од тада *де факто* и *де јуре* „Санцак“ не постоји. Он данас не постоји, ни као географски, нити политичко-територијални појам или облик друштвеног уређења, нити Републике Србије, нити Републике Црне Горе.

С обзиром на изнете ставове о простирању Рашке области, а према научним проучавањима новијег датума, Рашка област се територијално може одредити у границама шест општина југозападне Србије и четири општине северне Црне Горе (Гиговић, Љ., 2008). Захваћена површина је 7.929km² и у оквиру ње у 788 насеља (са насељем Међуречје - општине Рудо), по последњим спроведеним пописима, је живело 379.418 становника.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ РАШКЕ ОБЛАСТИ

Географски положај представља чинилац који у теорији географије, има велику геополитичку и геостратегијску важност. Такав значај географског положаја је сликовито изрекао Наполеон: *"Дајте ми географски положај једне земље, и ја ћу вам рећи какав је и каква ће убудуће бити њена спољна политика"* (Милетић, А., 1995). Због тога је географски положај незаобилазан предмет анализе свих који комплексно третирају однос географског простора и политичко-историјских збивања.

Рашка област се налази на северној и источној хемисфери Земље, Јужној Европи, централном делу Балканског полуострва, југозападу Србије и северу Црне Горе. Регионално-политички је подељена између две самосталне државе Србије и Црне Горе. Обухватајући делове југозападне Србије и северне Црне Горе, Рашка област представља својеврсни природни спој ових држава. Са становишта физичко-географског положаја, Рашка област је у основи пространа брдско-планинска зараван која лежи на југоисточном ободу динарског планинског система. По Цвијићу, то је најзгоднија централна област високих и шумовитих крајева између Таре и Западне Мораве (Цвијић, Ј., 1987). Спада у најкршевитије пределе Балканског Полуострва. То су највише заравни Динарског система, од планине Копаоника и Рогозне на истоку, до Дурмитора, Комова, Сињаевине, Бјеласице и реке Таре на западу, које махом дубоким и уским долинама просецају реке: Лим, Ибар, Љубовађа, Бистрица, Чеотина, Рашка, Увац и друге, образујући мања или већа проширења у облику плодних котлина. Узевши у целини то је планинска тврђава, али и раскрсница са које воде путеви, познати још од римског времена, према Морави, Јадранском мору и Вардару (Цвијић, Ј., 1991). Оваквим рељефним склопом Рашка област је географски затворена. Мањим природним отворима гравитира према југоистоку где је од Предње Азије удаљена око 600km, у односу на југ и

Јадранско море дели је око 100km растојања, затим у правцу запада од Сарајева се налази на растојању од 50km и према северу од политичког и економског средишта Србије - Београда је удаљена око 150km ваздушне линије. Поменута запажања о географским особинама Рашке области указују на њен средишњи положај у односу на суседне пределе. Такав положај и остале географске особине условиле су да ово подручје, у одређеним историјским условима, има значајну геополитичку улогу од средњег века до данашњих дана.

САОБРАЋАЈНИ ПОЛОЖАЈ РАШКЕ ОБЛАСТИ

Геопростор Рашке области има значајну саобраћајну функцију. У том смислу, је Ј.Цвијић истицао њене *пластичне и комуникационе* особине као и транзитни значај између Босне и Херцеговине, Косова и Метохије, Скопља, затим између Србије и Црне Горе (Цвијић, Ј., 1987). Преко простора Рашке области су водили важни стратегијски правци који су били условљени смером протезања планинских венаца и речних долина. Најзначајнији је свакако био *"Босански пут"*, који је повезивао Скопље и басене Косова и Метохије са Сарајевом. Значај Босанског пута био је појачан трансверзалним путевима који су ишли од Јадранског мора: *"Дубровачки пут"* из Дубровника за Ниш, Скопље и Цариград, *"Виџина"* преко Требиња, Билећа, Гацка и Србиња уз Њехотину до Пљеваља, а одатле други за Лим и Полимље, и *"Зетски пут"* који се спуштао са високих површи Рашке области, кроз долину Дрима према Скадру и Лијешу.

У новије време, валоризацијом свог транзитно-географског положаја, Рашка област је добила веће саобраћајно значење. Рељеф Рашке области је условио најважније саобраћајне правце који су груписани према пружању планинских венаца и речних долина. Најважнији комуникацијски правци су: *Јадранска магистрала* која се пружа правцем запад-исток. То је магистрални пут ширег регионалног значаја, који чини излаз према Србији, Косову и шире Малој Азији; *Полимска магистрала* која се меридијански пружа Лимском долином од Берана, преко Бијелог Поља и Пријепоља до Увца (код Прибоја); *Златиборска магистрала* која се ослања на Полимску магистралу код Бистрице и пружа готово меридијански до Кокин Брода. Поред наведених путних, прворазредан геостратешки и саобраћајни значај за Србију има пружни правац *Београд – Бар*, на коју је оријентисан значајан привредни потенцијал Србије.

ВОЈНОСТРАТЕГИЈСКИ ЗНАЧАЈ РАШКЕ ОБЛАСТИ

Посматрано са војностратегијског аспекта, Рашка област у оквиру ратишта Србије има велики значај. То је део државног простора који покрива целу дужину државне границе Србије према Црној Гори, и осетљиви део границе према Босни и Херцеговини. Рашка област обухвата око 120km стратегијске дубине Србије по упоредничкој, и око 60km по меридијанској оси. Ако би се, у перспективи и најнеповољнијој варијанти, тај простор нашао изван граница државног простора Србије, њена стратегијска дубина свела би се на мање од 150 километара. Свођење стратегијске дубине државе на тако безначајне димензије учинило би веома неповољним њен укупни војностратегијски положај.

Значај војностратегијског положаја Рашке области, одређен је и њеним географским односима према Јадранском и Егејском мору. Она је природно

предодређена да буде спона између Србије и Црне Горе, односно Поморавља, Подриња и Подунавља, са долином Зете и Црногорским приморјем. То је простор према коме воде и на коме се завршавају више стратегијских праваца на Балкану, и уже на територији Србије, али самим тим и простор са кога полазе ти исти правци, избијајући у долине Ибра и Лима. Сви главни стратегијски правци ратишта Србије увиру у тај простор, чиме он у стратегијском смислу, представља јединствену просторно-географску целину. Наиме, на Балканском полуострву се могу издвојити три значајнија стратегијска праваца: Панонско-моравски, Балкански и Јадранско-црногорски. Од наведених, геопростор Рашке области се налази непосредно у зони Јадранско-црногорског стратегијског правца, док је преко долина Лима, Ибра, Западне Мораве и Косова и Метохије у посредној природној вези са осталим стратегијским правцима. Стога, војном контролом овог простора, омогућава се стратегијски маневар снага и њихово "преливање" са једног на други правац, за дејства према Косову и Метохији, Западној Морави, Црној Гори и Босни и Херцеговини.

На основу уопштене анализе војностратегијског значаја Рашке области може се закључити, да она са позиције Србије, поседује највиши војностратегијски ниво за стратегију одбране државног простора Србије. Геопростор Рашке области представља пространо стратегијско тежиште ратишта Србије које у једну целину обједињује контактне просторе који воде према северу, истоку и југоистоку. Евентуалним губитком овог дела, компромитовала би се стратегијска дубина ратишта Србије, а снаге безбедности би на југозападном делу имале стратегијски вакуум и извесно нерешиве војностратегијске проблеме.

Карта 1 – Стратегијски положај Рашке области
Map 1 - Strategic position of the Raska region

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ РАШКЕ ОБЛАСТИ

Геополитички положај државе или региона прожима у себи комплексну оцену природног потенцијала, геодемографских процеса и савремене културно-политичке реалности (Грчић, М., 2000). Територија Рашке области је одувек била посебан, истовремено веома сложен проблем балканске и европске геополитике у целини. На њој су се вековима укрштали путеви који су повезивали источни и југоисточни део Балканског полуострва са земљама западне Европе. Стога су походи са југоистока ка северозападу, и обратно, имали тачку пресека на овом геополитичком простору. По много чему на територији Рашке области укрштали су се супротни интереси и утицаји великих европских и светских сила. Најпре интереси средњовековне српске државе, затим Османлијског царства, касније Аустроугарске, у балканским ратовима краљевине Србије и Црне Горе, све до данас, када се на овом простору преплићу интереси модерних геополитичких творевина Атлантизма, Средње Европе и исламског света. Да би боље схватили многе догађаје везане за простор Рашке области, неопходно је историјски елаборирати њену политичко-географску улогу.

ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ФУНКЦИЈА РАШКЕ ОБЛАСТИ

Прва српска држава се првобитно формирала на подручју које је обухватало долине река Рашке и Студенице, Пештерску висораван и Полимље. На западу су је увек називали Рашком "*Rassa*", "*Rascia*", "*Regnum Rasciae*", а на истоку Србијом. Говорећи о Србима у Рашкој области, Јиричек истиче „У унутрашњости планинске земље од мора до Дунава, простире се област првобитних, правих Срба која је име свог малог племена дала целом околном подручју.“ (Јиричек, Ј.К., 1990). На овом простору формиран је први српски племенски савез, касније Рашка жупа, из које је у XII веку конституисана средњовековна независна држава Рашка.

За време Немањића, Рашка област, као централно језгро средњовековне српске државе, добија велики значај за Србе и постаје *геополитички нуклеус и макротврђава српске средњовековне државе*, одакле је почело њено ширење ради окупљања српских земаља на југоисток према Косову, на север према Дунаву, на запад према Босни и преко Захумља и Зете према Јадранском мору и Далмацији. Захваљујући изразито погодном географском положају и склопу земљишта, Рашка област у том периоду је пружала изузетно повољне услове, како за геополитичко ширење српске државне власти на суседне српске земље у византијском поседу, тако и за одбрану против удара и провала Византије, Мађара и Бугара на слободну српску територију, као и за развој аутохтоне културе и духовног живота. Геополитичку прекретницу у развоју српске средњовековне државе је представљао Дежевски сабор одржан 1282. године, када је српска властела геополитичко тежиште државе померила из Рашке области на југ. Рашка област се тада нашла у средишту државе, где се одвијао богат духовни живот, док је њен геополитички и војностратегијски значај био у другом плану.

Са продором Турака променио се и геополитички положај Рашке области. До тада периферна, она је постала ходник којим су се кретали Турци према Босни и даље на запад (Лутовац, М., 1978). После Косовске битке, крајем XIV века, највећи део територије Рашке области припадао је *Области Бранковића*, која је с обзиром на

изванредан стратегијски значај за даља турска продирања представљала објекат сталних турских напада. Турци су коначно заузели Рашку 1455. године, када се завршило њено средњовековно раздобље. Турским освајањем Србије и Босне, ова област је имала прворазредни геополитички значај као централна зона на "босанском путу", јер су Османлије преко коридора Рашке области одржавале везу између централне власти Отоманске империје и Босне, на западу Царства, и преко Босне са суседним областима преко Уне и Саве.

Свој пун геополитички значај Рашка област је добила од времена Берлинског конгреса, којим је окончана Велика источна криза, и од тада неоспорно представља *важан геополитички чвор* на Балканском полуострву. У њеном геополитичком животу тога времена значајну улогу имали су, пре свега, Аустроугарска, Турска, Србија и Црна Гора. За *Аустроугарску* стратегијски коридор преко Рашке области представљао је реалну могућност да на најпогоднији начин оствари своју геополитичку константу продора на Исток, да преко ње под свој утицај стави цели простор Старе Србије, овлада Косовом, вардарском долином и Солуном. Из тих разлога она је на Берлинском конгресу покренула такозвано „*Санџачко питање*“. Због тога се у бечким круговима говорило да је Санџак за Босну, исто што и Босфор за Црно море, јер се преко ове области Аустроугарска једино могла пробити на Исток. Са становишта интереса *Турске*, територија Рашке области била је њено последње геополитичко упориште чијим би губитком она била избачена из средишњег дела Балкана. Стога је било разумљиво њено настојање да докаже "турска историјска права" на ову област чињеницом да је њоме овладала још од почетка половине XV века и да је преко ње водио најкраћи пут до њене најзападније провинције Босне и Херцеговине, над којом је све до 1908. године имала номинални суверенитет. И на крају, формирањем два српска државотворна и ослободилачка језгра, у Шумадији и у Црној Гори, Рашка област је имала нов национални значај у географском и геополитичком повезивању Србије и Црне Горе, а шире и осталих српских земаља. Она је представљала "копчу" српских земаља са које се могло сигурно и благотворно утицати на све стране, а нарочито на југ и север. Стога се сматрало да Рашка област представља животну питање српскога народа коме је, Берлински конгрес одлуком о формирању Новопазарског санџака, - између Србије и Црне Горе, располутивши га на два дела, изрекао страшну казну (Војводић, М., 1997).

Након успешно завршеног Првог балканског рата 1912. године, и ликвидације турске власти, Рашка област је ушла у састав суверених држава Србије и Црне Горе. Ј.Цвијић истиче да је тада нестала област која је представљала симбол балканске политичке несигурности, односно "*политичка земљоузина*" називана Новопазарским санџаком. Тиме је Србија добила учвршћен географски положај и одређену географску слику (Цвијић, Ј., 1987). Међутим, брзо избијање Првог светског рата 1914. године, онемогућило је геополитичку стабилност Рашке области. Аустроугарске снаге су настојале да поновно искористе рашке муслимане ради остварења својих експанзионистичких интереса. У том циљу, заоштравајући односе између Срба и муслимана, у Сјеници су 1917. године организовале конференцију свих муслиманских председника општина на којој је донета Резолуција којом се тражи одвајање бивше турске административно-територијалне целине *Новопазарског санџака* од Србије и Црне Горе и њено трајно припајање Босни и Херцеговини, а уколико се то не може остварити, онда се моли аустроугарска влада за аутономни статус. До остваривање ове сепаратистичке идеје није дошло јер је

1918. године победничка војска Краљевине Србије поново ослободила простор Рашке области.

По завршетку Првог светског рата, Рашка област је у нову државну заједницу југословенских народа ушла као заостало и сиромашно подручје. У оваквом стању дочекан је Други светски рат. Од априлског рата 1941. године до коначног ослобођења Југославије, Рашка област је била трајно ратно жариште. Због њеног геополитичког положаја, на овом простору дошло је до сукоба немачких, италијанских, квислишких и идеолошки комунистичких интереса. Сви они су тежили да Рашку област задрже под својом доминацијом. У току НОР-а руководство КПЈ је реафирмисало појам "*Санџак*" кроз проглашење Земаљског антифашистичког већа народног ослобођења Санџака (ЗАВНОС-а), које је образовало скупштинске и извршне органе власти, чиме је ова област стекла предуслове за признавање посебне административне целине у новој Југославији. Његова функција у току рата, највероватније је проистекла из потребе за чвршћим, компактнијим, оперативнијим начином партизанског руковођења на овом простору у циљу превазилажења лошијих међунационалних односа изазваних јачањем муслиманске милиције, са једне, и четничког покрета са друге стране. Превазилажењем овог проблема у комунистичкој Југославији, нестало је потребе и за овим концептом аутономности, па је ЗАВНОС-а распуштено већ 1945. године.

САВРЕМЕНИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ РАШКЕ ОБЛАСТИ

Развој новијих историјских и геополитичких догађаја учинили су да Рашка област и данас буде један од најважнијих геополитичких чворова на Балканском полуострву у којој се преплићу најмање четири геополитичке сфере интереса:

Америчка сфера интереса: Од деведесетих година прошлог века дошло је до битних измена поретка утицаја великих сила на Балкану, као уосталом и у читавом свету, у којем је почела да доминира једина преостала светска сила, Сједињене Америчке Државе, које у традиционалном геополитичком односу представљају маритимне, атлантистичке силе. За атлантисте, сходно својим геополитичким интересима утемељеним на поморској моћи, савезници су идентификовани у онима који им посредством своје гравитације мору могу омогућити продор у балкански *Hartland* (копнену унутрашњост), односно у простор од прворазредног значаја за контролу евроазијског обода. То су пре свих Турска, Албанија заједно са косовско-метохијским Албанцима, јужнословенски муслимани и други. На тај начин, САД су своје присуство у Средоземљу и приобалним просторима прошириле успостављањем "*војне и друге сарадње*" са Турском, Албанијом, Македонијом, као и својом улогом кључног фактора "*југословенске кризе*" стајањем иза муслиманских интереса у Босни и Херцеговини и Албанских на простору Косова и Метохије.

Немачка сфера интереса: Као копнена сила и противтежа атлантизму Немачка константно тежи ка изградњи европске дијагонале чији је вектор усмерен према Балкану, Малој Азији и Блиском Истоку (*Drang nach Osten*). Она се правцем северозапад-југоисток након деведесетих година политички и економски вратила на Балкан, потврђујући тиме традиционални континуитет њених интереса и политике на Балкану. Главни инструмент у модерној немачкој геополитици према дијагоналама је њена спољна економска активност. У том циљу она користи

друштвено-економске трансформације у Источној Европи и враћа своје економске позиције у региону. Због својих дугорочних интереса, продора на југоисток, што ближе нафтним изворима, преко све наглашенијег присуства на овим просторима, Немачка покушава да угрози америчку доминацију на Балкану, Средоземљу и Блиском Истоку. У том циљу одржава традиционално добре односе, не само са Турском, већ и са исламским светом уопште. Ипак, због високог степена американизације Турске, има уздржан став на могуће Турско продирање у дубину Балкана, ближе Средњој Европи и њено прикључење Европској Унији.

Турска сфера интереса: У симбиози заједничких интереса са САД, огледа се и геополитички наступ Турске као регионалне силе. Реч је, заправо о концепту у коме Турска као нови стратешки ослонац Америке у исламском свету, игра вишеструку улогу: посредује америчке стратешке интересе међу исламским државама, омогућава америчко присуство на балканском *Hartlandu* и представља америчку противтежу Немачкој превласти у централној Европи и на Балкану, у онемогућавању реафирмације њеног геополитичког сна о овладавању Малом Азијом, и ширим басеном Црног и Каспијског мора. Поред тога, Турска се као својеврсно отеловљење својих и интереса исламског света, појавила као легитимни заступник муслиманског становништва на Балкану. У том циљу, геополитичке акције Турске, последњих деценија, усмерене су на оживљавање "*отоманског*" утицаја, и отвореном подршком "*свим балканским муслиманима*". Изјава покојног турског председника Тургута Озала: "*Наш је циљ, економско-политичко и војно откољавање Србије, као један од првих корака ка обнављању турске Империје од Јадрана до Кинеског зида*", јасно потврђује идеју о муслиманској трансверзали, од Далеког преко Средњег и Блиског Истока, до Јадрана. У оквиру овог геополитичког пројекта могуће је увидети и геостратегијски значај балаканске муслиманске дијагонале, односно прешевско-кумановског, рашког и горажданског муслиманског мостобрана.

Муслиманска дијагонала или правац познатији као "*зелена трансверзала*" простире се од Мале Азије, Тракије, Македоније, Косова и Метохије, Рашке области, Босне и Херцеговине до Цазинске крајине, као најистуреније исламске тачке у Европи. То је врло важна копнена веза коју муслимани покушавају да демографски и политички контролишу како би је учинили потпуно проходном за исламски утицај ка Средњој Европи. Од Једрена, односно турске границе у Европи, преко јужне Бугарске и Македоније до Цазинске крајине, Рашка област представља најзначајнију карику у ланцу исламске балканске трансверзале. Њен значај са становишта турских интереса је вишеструк. Прво, Рашка област је простор у коме је процес исламизације половично завршен, за разлику од непосредно околних простора Босне, Косова и Метохије и Албаније, где је тај процес скоро доведен до краја. Друго, исламска трансверзала није непрекидни појас територије исте ширине на целој својој дужини. За разлику од простора Косова и Метохије, где је најшира, јер у у себе укључује и Албанију, најужа је, а тиме и геополитички најосетљивија на делу Рашке области. Такође, Рашка област се налази на самом европском средишту исламске дијагонале, без које би она била пресечена на дужини од скоро 120km и без озбиљнијих могућности да се обезбеди сигуран двосмерни исламски утицај на Балкану.

Из наведеног јасне су геополитичке акције Турске која посредно, кроз активности локалних муслиманских политичких организација са простора Рашке области, настоји да од Рашке области оформи јединствени политички простор. У том циљу Муслиманско национално веће Санџака је 1993. године усвојило тзв.

Меморандум о успостављању специјалног статуса за Санџак, документ који разрађује елементе државности, аутономије, децентрализације и регионалне организације. Овај документ је и даље званична платформа МНВС-а, који је 1993. године променио име у Бошњачко национално веће (БНВС). Ова теза, која је уз мање модификације, заступљена више од једне ипо деценије, с обзиром на позната историјска искуства значајно оптерећује међуетничке односе у Рашкој области, што савкако има негативне геополитичке и безбедносне импликације.

Српска сфера интереса: У условима процеса геополитичке дезинтеграције српских етничких простора од Крајине, Босне, раздвајања Србије и Црне Горе, и најновије сепарације Косова и Метохије, Рашка област је постала простор од посебног егзистенцијалног значаја за Србију. Она геополитички речено јесте "*меки трбух*" српског етничког простора и Србије као његове матице. Евентуални губитак Рашке области створио би "*српску геополитичку рупу*" на осетљивом делу простора, где постоји муслиманско становништво, што би се оснажило исламски клин увучен у територију Србије. На тај начин, она би попримила исламски карактер и имала вишеструку геополитичку улогу. Са једне стране, представљала би својеврсни геополитички ослонац за даље ширење ислама на околне просторе, док са друге стране, везивање Рашке области са територијама под муслиманском доминацијом (БиХ, Косово и Метохија) би подстакло даљу дезинтеграцију српског етничког простора у свим правцима: запад, север, северозапад и исток. На тај начин, у перспективи, Србија би постала својеврстан геополитички богал, што би довело до минимизирања значаја географског положаја Србије и српског народа на Балкану.

Анализирајући државу као живи организам и "*закон раста државе*", по коме она није настала одједном, већ се у својој еволуцији постепено територијализовала, Рацел је посебно, за тај процес, истакао значај централног језгра (колевке), око којег је ширењем, еволуирала државна територија. Ако овај модел применимо на српској држави, Рашка област, несумњиво, представља њено централно језгро. То је простор на коме је српска средњовековна државна идеја добила своју почетну форму. Она представља српску геополитичку макро тврђаву, њен балкански Хартланд, или државну осовину, одакле је вршена њена експанзија у дубину Балканског полуострва. Данас, иако је у процесу територијалне еволуције модерне Србије формирано више различитих централних језгара (Шумадија, Београд), Рашка област није изгубила свој централни српски кохезиони, интегративни и државни значај. Она и даље представља њено оригинално историјско централно језгро (Грчић, М., 2000). Стога, њено очување унутар државног простора Србије заузима посебно место у сфери српских геополитичких интереса.

Најновији геополитички процеси на Балкану, резултирали су сужавањем и сепарацијом српског етничког простора до нивоа који скоро да искључује њихову значајнију улогу и утицај на балканске токове и процесе. Посебан значај у стратегији разбијања српских етничких простора има и најновије проглашење независности Косова и Метохије, које је довело до озбиљног слабења српског чиниоца у региону, који је већ располућен на релацији према Републици Српској и Црној Гори. У таквим геополитичким околностима Рашка област се из средишног географског положаја нашла на њеној географској периферији. Савремени покушаји да се Рашка област трансформише у територијалну и етничку периферију, маргинализује у српској колективној свести, као и обезвређивања њеног егзистенцијалног значаја за Србију имају за циљ њену државну дезинтеграцију. Рацел је давно уочио правило историјског искуства да се држава ствара на ободима

етничких кругова, дакле тамо где изазови непријатељства изискују државу као најпотпунији и најчвршћи облик одбране заједнице. С обзиром да Рашка област вековима представља простор контактне зоне, који прима ударе најснажнијих етно-конфесионалних и геополитичких потреса, онда се може лако закључити о величини геополитичког значаја Рашке области за Србију и српским егзистенцијалним интересима везанима за овај део њене територије.

Поред државотворног и централно интегративног карактера за Србију, Рашка област представља и сакрално-географско средиште српске државе и културно-цивилизацијског идентитета целог српског народа. У њој су размештени многобројни знакови српског националног и цивилизацијског идентитета. Ту је поникла српска писменост и књижевност (у Бијелом Пољу је написано Мирослављево јеванђеље, а у Расу, Вуканово), ту су рођени, живели и стварали и први писци биографске књижевности (Свети Сава, Стефан Првовенчани), фреско-сликари и други ствараоци српске средњовековне цивилизације и културе. У долинама Рашке, Лима и Ибра формирана је и аутохтона градитељска школа позната у историји уметности као рашка школа, која је својим високим донетима превазилазила националне границе. Монументални споменици те школе: Студеница, Сопоћани, Ђурђеви ступови, Милешева, Црна Река, као и бројне цркве и манастири на „*светим водама Лима*“, данас сведоче о једној великој цивилизацији и развијеној култури Срба у средњем веку на овом простору. Сви ти монументални културни споменици, престони градови, сакрални објекти и друга култна места са веома развијеним духовним животом и данас чине једну хомогену, богату националну културну баштину (Дашић, М., 1994). Ове чињенице говоре да Рашка област има посебно место у склопу целокупног српског бића, и да у духовном и културном погледу може јој се дати епитет *Српске Свете Горе*. Стога сакрално-географски аспект евентуалног губитка ове територије, не би био само материјалан и не би могао до краја да се сагледа.

Територија са оваквим државотворним и етничким идентитетом је од непроцењивог значаја за опстанак, функционисање и суверенитет српске државе и њеног народа, и отуда проистиче њен егзистенцијални геополитички значај за Србију и српски народ. То није само обична територија, коју захвата држава Србија, већ и органски део њеног бића (*Кјелен*), са којим је везана безбројним узајамним везама (Грчић, М., 2000). Стога, хипотетичким губитком овог дела Србије, била би поништена димензија историје, настанка и опстанка српске државе. Истовремено то би значило и губитак културно-цивилизацијских репера (у духовном и материјалном смислу), етничких и религијских корена, демографских потенцијала, као и српског државотворног наслеђа, што би водило ка њеном државном пропашћу.

ГЕОПОЛИТИЧКА ДЕТЕРМИНИСАНОСТ ГЕОКУЛТУРНИХ ЕЛЕМЕНАТА РАШКЕ ОБЛАСТИ

Култура и цивилизација као основни фактор и детерминанта савремених геополитичких процеса је заступљена пре свега у концепцијама културне иконографије Ж.Готмана, педесетих година прошлог века, и идеји о сукобу цивилизација харвардског професора С.Хентигтона крајем прошлог века (Хентигтон, С., 1998). По овим теоријама највећи безбедносни ризици се јављају на местима сусрета различитих цивилизација и култура. На основу таквих схватања, разлике у религијским културама инструментализују за подстицање сукоба од

стране геополитичких центара моћи и довођење датог простора у њихову политичку и економску зависност.

Са наведеног становишта, Рашка област представља један од комплекснијих региона Балкана и Европе. Као резултат геокултурне историје, становништво Рашке области је подељено на два велика цивилизацијска, културна и религијска система: православно- хришћански и исламски. Стога, Рашка област не представља само геополитички чвор, већ гранични појас религија и духовно размеђе на коме се укрштају и секу лукови православља и ислама. Овде су због постојања "*етничког коктела*" (Бжежински) и "*несавршених политичких граница*" (Хентигнтон), религијске поделе оставиле неизбрисиве трагове на њену геоисторију и геокултуру, на односе сарадње и сукоба између народа и култура. Таква верска измешаност је у периодима геополитичке стабилизације водила мултиконфесионалној кохабитацији, док је више пута инструментализована за ширење сукоба. У оба случаја религија је представљала облик геополитичке комуникације између народа и њихових управљача, у првом драгоцен, у другом разоран. Сложеност и динамика је стога главна црта узајамних односа религије и геополитике која се водила на овом простору. Засигурно, највећи уплив у поље геополитичког, религија на простору Рашке области је доживела кроз процес исламизације, који се неједнаким интензитетом спроводио над православним становништвом овог простора готово пуних пет векова, затим у периоду решавања "*Источног питања*" и последњој деценији прошлог века.

Поред мултиконфесионалне и мултикултуралне детерминисаности, геокултурну историју Рашке области карактеришу и специфични *етнокултурални* процеси који су обележени пре свега континуираним етничким разједињавањем јединственог српског етноса који на овом простору егзистира од XII века. Разлике између доминантних етничких заједница и етнодемографских система у Рашкој области, Срба и Црногораца са једне, и Бошњака и Муслимана са друге стране, резултат су сложених геополитичких и религијских процеса у којима етничност није била примарни модел за формирање њиховог националног идентитета. Наиме, на делу је била двострука етничка сепарација српског етноса. Прва, на основама религијског издвајања из српског етничког корпуса, је случај стварања Муслиманске (Бошњачке) нације, и друга на политичко-државним основама је стварање Црногорске нације. На том принципу стварања нација настале су многе противуречности између тзв. објективних карактеристика и самоидентификације етничке припадности, између историјског "*родовског корена*" и самосознања. Стога се може речи да је формирање етничких и националних група у Рашкој области управо резултат процеса акултурације, асимилације и геополитичке манипулације (Гиговић, Љ., 2008).

Створена верска, етничка и културна сложеност становништва Рашке области представља потенцијалну платформу за остваривање геополитичких интереса великих сила, јер преплитање историјског и актуелног, мешање прошлости и садашњости, неминовно води заштравању супротности и конфликта међу припадницима различитих етничких и религијских група. Кроз историју, на овом простору, као и читавом Балкану, верске и етничке посебности становништва употребљавале су се ради остваривања интереса геополитичких центара моћи. Међутим, и поред конфликта у драматичним историјским околностима, заједничко словенско порекло, блискост језика, традиционални патријархалан начин живота, условили су да овај простор до данас очува своју мултиконфесионалну и

мултиетничку природу. Доказ овој тврдњи јесте очувана културна баштина, у којој су заступљене тековине хришћанске, али и исламске културе.

ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ ЕТНОДЕМОГРАФСКИХ ПРОЦЕСА У РАШКОЈ ОБЛАСТИ

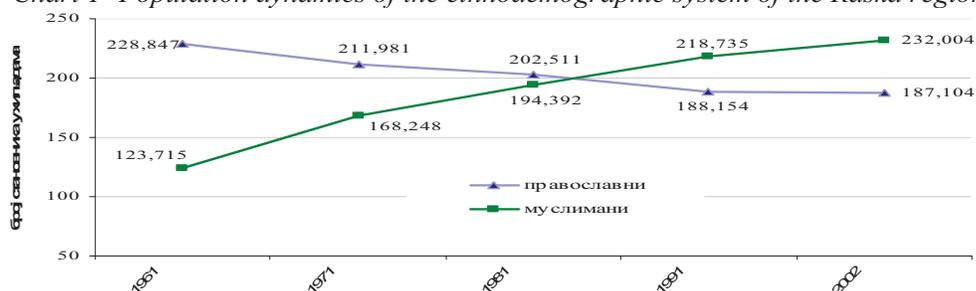
Рашка област је простор са најсложенијом етнодемографском структуром и њеним развојем у прошлости и данас. Савремена етнодемографска композиција Рашке области резултат је њеног географског положаја, историјских, културолошких догађања и различитих геополитичких интереса, од егзистенцијалних (српских) до експанзионистичких, који су резултирали етничком различитошћу становништва. На овом простору су још од средине XV века, а нарочито од краја XVII и почетка XVIII века, створена два етнодемографска система (хришћанско-православни и исламски), који се данас индетификују преко различитих културолошких, социолошких и репродуктивних особина. Између ова два система, поред историјских и антропогеографски условљених етнонационалних и културолошких разлика, изражене су и значајне разлике у биолошкој репродукцији, старосној структури и миграционој мобилности. Оваква асиметрија може се дефинисати и као својеврсна демополитика, чијом се реализацијом могу остваривати одређени геополитички циљеви. У тој чињеници се огледа посебан геополитички значај етнодемографских процеса у Рашкој области.

Етнички процеси, етнички састав и популациона динамика етничких заједница Рашке области, у другој половини XX века, може се сагледати на основу података седам послератних пописа становништва, од 1948. до 2002/3. године. Међутим, сваки попис је у одређеној мери био одраз политичке климе која је утицала на изјашњавање грађана о националној припадности. Партијско-политички утицај је најочигледније методолошки имплементиран кроз стварање Муслиманске нације, као јединственог светског феномена потпуне идентификације конфесионалног и националног (Радовановић, С., 1996). Стога, методолошка недоследност у пописима после Другог светског рата се највише односи на становништво јужнословенског етничког порекла које припада исламском културно-цивилизацијском кругу. Наиме, муслимани југословенског етничког порекла могли су се у попису 1948. године декларисати као "*Србин-муслиман*", "*Хрват-муслиман*", "*Македонац-муслиман*" или "*неопредељен-муслиман*", с тим што су само неопредељени муслимани исказивани посебно, док су преостали укључивани у одговарајућу националност. У 1953. години, лица која су изјавила да су муслимани, као и остала лица југословенског порекла, која се нису ближе национално определила, сврставана су у групу "*Југословени неопредељени*", док је за национално неопредељена лица која нису била југословенског порекла уписиван одговор "*национално неопредељен*". У попису 1961. године дошло је до нове модификације групе муслимана југословенског порекла и сходно томе извршена је и промена у класификацији националне припадности. Према методолошким упутствима 1961. године "*муслиман*" означава етничку, а не верску припадност и овај одговор су могла уписивати сва лица југословенског порекла без вере, ако сматрају да припадају тој етничкој групи. Пописом 1971. године, муслимани су исказани као "*Муслимани*" у смислу народности, док су у пописима 1981. и 1991. године Муслимани исказивани као један од југословенских народа. У попису 2002. године, (односно 2003. за простор Црне Горе) ова класификација има два модалитета:

Муслиман и Бошњак. Познато је да је процес сазревања бошњачке нације, односно преименовања националног имена Муслимана у Бошњаке политички артикулисан у последњој деценији прошлог века. Међутим, део ове етничке заједнице (нарочито у Црној Гори) још није прихватио ову одлуку, већ и даље свој идентитет одређује кроз конфесионалну припадност. На основу тога, укупан етнодемографски развој Рашке области значајно је условљен и политичким факторима, који за разлику од демографских, нису утицали на укупан демографски развој популације Рашке области, али су зато значајно утицали на редистрибуцију између појединих етничких група (Гиговић, Љ., 2008).

Имајући ово у виду, знатно поузданију слику о смеру и интензитету етнодемографских процеса у Рашкој области, засновану на демографским факторима, можемо добити праћењем демографског развоја постојећих етнодемографских система, који су се јасно издиференцирали од шездесетих година прошлог века. Етнички процеси, који су се одвијали на простору Рашке области, одликовали су се двосмерним демографским развојем карактеристичним за одвојене етнодемографске системе, који су за последицу имали да је у свим међупописним периодима забележено континуирано смањивање, како апсолутног броја, тако и релативног удела у популацији Рашке области, православно-хришћанског (Срби и Црногорци) и константан раст муслиманског (Албанци, Турци, Муслимани, Бошњаци) религијског корпуса. Тако је 2002/3. године удео првих, у односу на 1961. годину, опао за 20,2%, уз истовремено повећање удела других за 19,7%. Такође, муслимански религијски корпус је у свим међупописним периодима бележио позитивне стопе раста, за разлику од православно-хришћанског контингента, за који су својствене негативне вредности наведених обележја.

Графикон1- Популациона динамика етнодемографских система Рашке области
Chart 1- Population dynamics of the ethnodemographic system of the Raska region

Највећи дебаланс (изузимајући период до 1961. године, када је извршена етничка консолидација Муслимана) у погледу пораста муслимана и смањења православних забележен је у периоду од 1961. до 1971. године, у којој су муслимани популационо порасли по годишњој стопи од 30,5%, за разлику од српско-црногорског корпуса, који се смањивао по просечној стопи раста од -7,7%. Међутим, динамика повећања муслимана и смањења православних је у последње две деценије текла мањим интензитетом, тако да је у последњој пописној декади (1991-2002/3) дошло до релативног смањења диспропорције у погледу њиховог популационог развоја. Православни су, у односу на претходне међупописне периоде, забележили смањење своје популације и релативног учешћа мањег интензитета, по просечној годишњој стопи од -0,5%, док се муслимански етнодемографски контингент, иако са међупописно најмање забележеним порастом

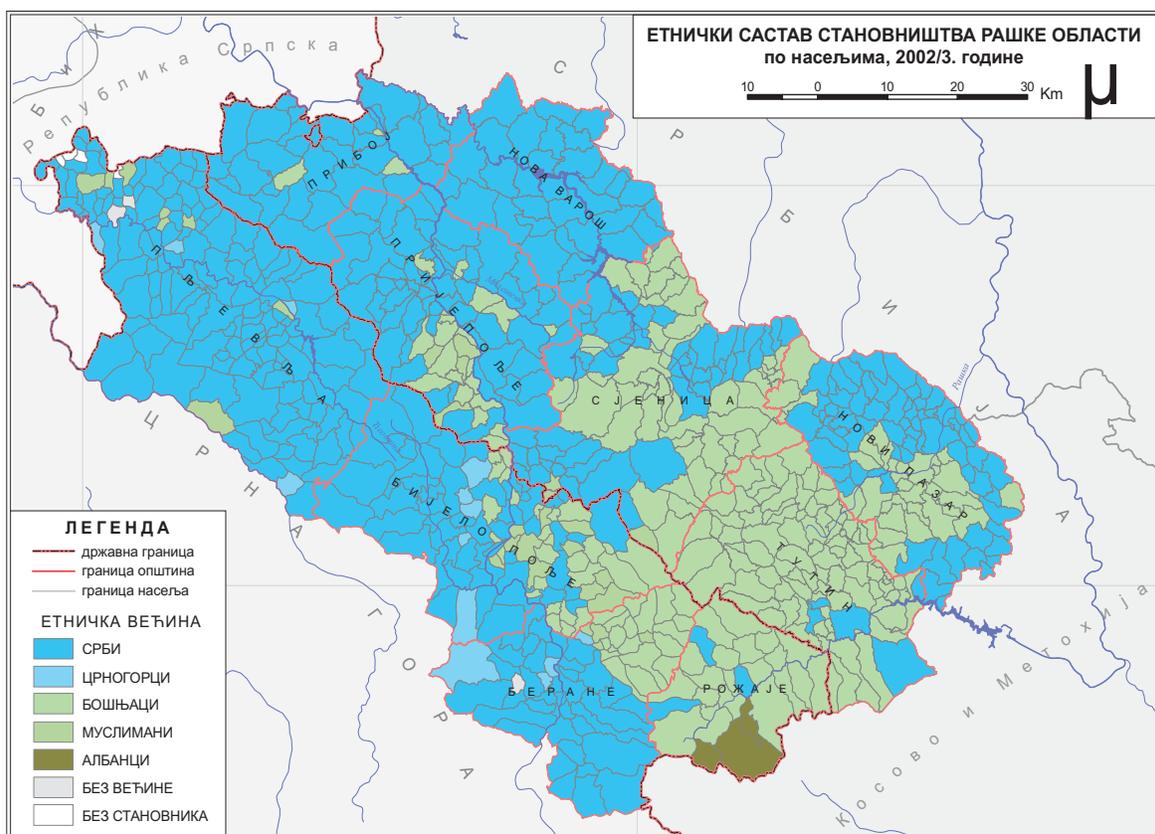
по просечној годишњој стопи од 5,4%, и даље развијао интензивније у односу на укупну популацију Рашке области (2,8%), чиме су повећали своје учешће за 2,3 процентна поена (Графикон 1).

Према последњим пописима становништва 2002/3. године у етничкој структури Рашке области, најбројнију етничку групу са 171.660 лица или 45,2% популације су чинили Бошњаци. По бројности су следили Срби, са 148.406 лица или 39,1%, затим Црногорци са 26.958 или 7,1% и Муслимани са 22.882 лица, односно 6,0% популације Рашке области. Интересантно је да је забележен завидан број од 4.154 лица (1,1%) који је био Национално неизјашњен. Од осталих, бројнији су били: Албанци са 1.254 или 0,3%, Југословени са 632 лица или 1,1% и Роми са 489 лица или 0,1% становништва. Поред наведених, Непознато је било 2.070 пописаних становника, тако да су Остале етничке групе бројале укупно 923 лица и то: Хрвати 204 лица, Македонци 99 лица, Словенци 37 лица, Руси 51 лица, Мађари 41 лица и други.

На основу анализе етничке структуре становништва Рашке области, по општинама, уочава се да су *Срби* имали апсолутну већину у четири општине: Нова Варош (90,1%), Прибој (74,1%), Пљевља (60,1%) и Пријепоље (56,8%), и релативну већину у две општине: Беране (46,5%) и Бијело Поље (40,3%). На другој страни, најмање Срба је забележено у општини Рожаје, у којој је пописано 904 лица српске националности, што је чинило 4,0% општинске популације. За разлику од Срба, *Црногорци* нису представљали етничку већину ни у једној општини обухваћеној простором Рашке области. Веће присуство су забележили у општинама Беране (25,5%) и Пљевља (21,5%). *Бошњаци* су чинили апсолутну већину у четири општине: Тутин (94,2%), Рожаје (82,1%), Нови Пазар (76,3%) и Сјеница (73,3%). Најмањи контингент Бошњака је у општинама: Нова Варош (5,1%) и Пљевља (5,2%). Становништво *Муслиманске* националне припадности, имало је највеће учешће у општини Бијело Поље (15,8%). Поред наведене, са уделом од 4,7 до 9,3% Муслимана карактерисале су се општине: Прибој (4,7%), Беране (6,6%), Рожаје (6,7%), Пљевља (8,1%) и Пријепоље (9,3%), док су општине са најмањим уделом Муслимана: Нова Варош (2,5%), Нови Пазар (1,9%) и Тутин (0,7%). Поред наведених националних група, бројчано су се истицала и лица која се *нису национално изјаснила*. Удео неизјашњених је релативно био уједначен у свим општинама Рашке области. Највећи је забележен у општини: Беране (1,8%) и Бијело Поље (1,8%), а најмањи у општини: Тутин (0,6%), Сјеница (0,6%) и Рожаје (0,7%) (*Карта 2*).

Треба истаћи да се потенцијал становништва не мери само бројем становника, већ и другим обележјима: насељима, територијом и осталим. У том погледу, анализа праћења промена у обиму територијалне обухваћености простора на којем је нека етничка група остваривала већину, указује да су половином прошлог века, Срби и Црногорци имали апсолутну етничку доминацију над целокупном територијом Рашке области. Међутим, упоредо са изнетим етнопопулационим токовима, и простор на којем су етничку већину чинили Срби и Црногорци се континуирано смањивао, тако да је деведесетих година износио 5.183km² или 65,4%, од када је незнатно повећан на 5.338km² или 67,3%, почетком овог века.

Карта 2-Етничка структура становништва Рашке области, по насељима
 Map 2- Ethnic structure of population of the Raska region, by settlements

На основу етнопросторних показатеља, Срби су представљали већинску националну групу на 5.211km^2 или скоро $2/3$ територије Рашке области, што је знатно више у односу на њихово учешће у укупној популацији. Као већински народ, Срби су обухватили највећи део територије седам општина: Нова Варош (100,0%), Прибој (96,6%), Пљевља (93,5%), Пријепоље (82,6%), Бијело Поље (69,4%), Беране (66,4%) и Нови Пазар (62,2%), и мањи део територије општине: Сјеница (43,2%), Тутин (10,8%) и Рожаје (7,9%). По овом показатељу највећи део Рашке области, 2002/3. године су обухватала већинска српска насеља, чиме су Срби били просторно најдисперзивнији народ у Рашкој области. Црногорци су чинили етничку већину на 127km^2 или 1,6% њене територије. На тај начин ову етничку групу је одликовала изузетно слаба просторна хомогенизација. Посматрајући по општинама, уочава се да су просторно остваривали већину на мањим деловима територије општине: Беране (7,8%), Бијело Поље (5,3%) и Пљевља (1,6%). У територијалном погледу, Бошњаци су остваривали етничку већину на 2.322km^2 или 29,3% простора Рашке области. Они су имали етничку већину на највећем делу територије општине: Тутин (75,4%), Рожаје (89,2%) и Сјеница (55,3%) и мањем делу општине: Нови Пазар (37,8%), Беране (23,4%), Бијело Поље (17,4%), Пријепоље (20,8%) и Прибој (3,4%). Поред Бошњака, Муслимани су представљали већинску етничку групу на мањим деловима територије општине: Бијело Поље (7,9%), Пљевља (3,6%), Пријепоље (3,0%), Беране

(1,8%) и Сјеница (1,5%), односно на 176km^2 или 2,2% територије Рашке области. Поред набројаних етничких група, још су Албанци имали етничку доминацију на 72km^2 , односно 0,9% Рашке области, са израженим тежиштем на 16,7% територије југозападног дела општине Рожаје (Карта 2).

На основу предвидивих етнодемографских процеса, у наредним деценијама Рашку област ће карактерисати процеси етничке хомогенизације који ће бити окончани у општинама Тутин и Рожаје, док ће у завршну фазу ући у општинама: Сјеница, Нови Пазар, Нова Варош, Пљевља и Прибој. Поред наведених, у општинама Пријепоље, Беране и Бијело Поље, до почетка четврте деценије овог века задржаће се хетерогена етничка структура становништва, али са диференцијалним смеровима демографског развоја у корист муслиманског етнодемографског контингента. Сходно изнетим предвиђањима Рашка област, у просторном смислу, биће изразито издеференцирана на два дела: источни – муслимански, и западни-православни. Прелазну зону или средишњи контактни део, између наведених етнопросторних целина Рашке области, чини ће територије општина Пријепоље, Бијело Поље и Беране, са дугорочном тенденцијом демографског припајања источном етнопросторном склопу. С обзиром на значај геополитички и стратегијски значај Рашке области за Србију и међународне центре моћи, ови процеси могу учинити овај простор безбедносно још осетљивијим.

ЗАКЉУЧАК

Рашка област је веома сложена регија, како са географског, тако и са историјског, културног, геополитичког и безбедносног становишта. Представља својеврсну географску везу матичних земља српског историјског простора, историјско средиште и српско средњовековно државотворно и културно језгро одакле је Србија вековима проширивала свој утицај на Балканском полуострву. Из такве улоге је проистекао њен егзистенцијално геополитички и геостратегијски значај за Србију. Са друге стране, Рашка област је и за све који су тежили да остваре своје интересе на Балканском полуострву и шире имала значајну геополитичку улогу од најранијих времена до данас. Савремена геополитичка ситуација показује да су у Рашкој области, у режији нових геополитичких актера, и даље преплићу разнородни геополитички интереси. Она је данас разапета између геополитичких утицаја Немачке и њене познате геополитичке константе продора на Исток, турско-проамеричке тежње ширења ислама што дубље у Европу и егзистенцијалних српских државотворних и националних интереса.

Геополитичка детерминисаност Рашке области у значајној мери имплицирала је етнодемографске процесе који су резултирали специфичним демографским и културно-цивилизацијским кретањима. Као резултат етнодемографских токова, присутан је процес концентracије и јачања националне хомогенизације муслимана, док је са друге стране присутан процес просторне дисперзивности карактеристичан за православне, чиме је извршена значајна трансформација савремене етничке и етнопросторне структуре у корист муслиманског, на рачун православног етнодемографског система. Овакви диференцијални етнодемографски процеси су од посебног геополитичког значаја и важна су претпоставка геополитичке равнотеже Рашке области и њеног свеукупног друштвеног развоја. Стога се дисхармонији етнодемографског развоја Рашке области мора посветити већа пажња, јер ће занемаривање етногеографије и

етнодемографије, на овом геопростору оптерећеном супротностима из историјске прошлости и различитих геополитичких утицаја још више усложити њену укупну друштвено-политичку ситуацију.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дашић, М. (1994): Административно-територијални положај Старе Рашке у доба турске владавине и настанак имена Санцак, Области Старе Рашке крајем XIX века и почетком XX века, Пријепоље.
2. Гиговић, Љ. (2008): Етнодемографски процеси у Рашкој области у другој половини 20. века и њихов геополитички значај, докторска теза, Географски факултет, Београд
3. Гиговић, Љ. (2008): Етички састав становништва Рашке области, Глобус, Српско географско друштво, Београд
4. Гравје, Г (1913): Новопазарски санцак, Српски књижевни гласник, Нова штампарија Давидовић, Београд
5. Грчић, М. (2000): Политичка географија, Географски факултет, Београд
6. Лутовац, М. (1978): Етничке промене у области Старе Рашке, Отисак из Гласа СССРVII, САНУ, књ.20, Београд
7. Јиричек, Ј.К. (1990): Историја Срба I, Библиотека фототипских издања, Змај, Београд
8. Лутовац, М (1978): Етничке промене у области Старе Рашке, Глас СССРVII САНУ, Одељење друштвених наука, књ. 20, Београд.
9. Милетић, А., *Искушења геополитичког земљотреса*, Тајна Балкана, СКЦ, Београд, 1995., стр.153
10. Петровић, П. (1984): Рашка, антропогеографска проучавања, Етнографски институт, САНУ, Београд
11. Радовановић, С. (1996): Могућност коришћења статистичке грађе за анализу етнографских и етнодемографских процеса, Зборник радова, Географски институт, САНУ, Београд
12. Ratzel, F (1912): *Antropogeographie, Die geographische Verbreitung des Menschen*, 2 издање, J.Engelhorn, Stuttgart.
13. Селимовић, С., Рашка област и политичке манипулације око тог простора, Брезнички записи, Пљевља, 1998. стр. 23
14. Терзић, С (1997): Употреба исламског фактора у балканској стратегији великих сила: Рашка и Санчацко питање, Настава историје, бр.5, Друштво историчара јужнобачког и сремског округа, Нови Сад.
15. Терзић, С (1996): Рашка или Санцак (о судбини обласноисторијског имена Рашка), Милешевски записи, бр.2, Дом културе, Пријепоље.
16. Хентигтон, С., Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, ЦИД, Подгорица, 1998.
17. Цвијић, Ј (1987): Политички значај Новопазарског санцака, Говори и чланци, Сабрана дела, књ. 3, САНУ, Београд.
18. Цвијић, Ј., Природне области, Балканско Полуострво, Сабрана дела, књ. 2, САНУ, Београд, 1991., стр.68
19. СЗС (1954). Коначни резултати пописа становништва од 15 марта 1948. године, књига IX, Становништво по народности, ФНРЈ. Београд.

20. СЗС ФНРЈ (1994). Попис становништва 1953, књига XI, Старост, писменост и народност, подаци за општине према управној подели у 1953 години, Савезни завод за статистику. Београд.
21. СЗС (1994). Национални састав становништва СФРЈ по насељима и општинама, књига III. Београд. СЗС (1994). Национални састав становништва СФРЈ по насељима и општинама, књига II. Београд.
22. СЗС (1991). Национални састав становништва СФРЈ по насељима и општинама, књига I. Београд.
23. СЗС (1993). Попис становништва и домаћинства СР Југославије 1991. године, Детаљна класификација становништва по националности, књига III. Београд.
24. РЗС (2003). Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво национална или етничка припадност, књига I. Београд.
25. ЗСЦГ (2004). Попис становништва, домаћинства и станова у 2003., Становништво национална или етничка припадност, књига I. Подгорица.

Ljubomir Gigović

GEOPOLITICAL AND GEOSTRATEGIC POSITION OF THE RASKA REGION

Summary

The region of Raska is historical and geographical entity which represents geographical connection between mother countries of the Serbian historical area, historical heartland and Serbian medieval nation-building and cultural core, from where Serbia was broadening its influence in the Balkans for centuries. Performing that role, its geopolitical and geostrategical importance resulted. The current geopolitical processes in the Balkans, which resulted in the illegal declaration of the independence of Kosovo and Metohija, led to the further separation of the Serbian ethnical area and weakening of the Serbia up to the level which almost eliminates its important role and influence on the Balkan processes. In such geopolitical circumstances, the region of Raska lost its central geographical position, from where Serbia was broadening its influence in the Balkans for centuries, and got the periphery position. Attempts to transform the region of Raska into the region-territorial and ethnical periphery and to marginalize it in the Serbian community awareness, as well as devaluation of its existential importance for Serbia, aim at its state disintegration. Therefore, through the complex analysis of the political and geographical, cultural and ethno demographical processes, this paper indicates the current geopolitical, geostrategic, national-building and national importance of the region of Raska.